

פרק י"ט (2) / שובם של שמעי וציבא

וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי ה' כִּי אִם ה' יִגְפְּנוּ אוֹ יוֹמוּ יָבוֹא וְמָת
אוּ בְמַלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפָּה. חֲלִילָה לִי מֵה' מְשַׁלַּח יָדָי
בְּמִשִּׁים ה'... (שמ"א כ"ו, ז-יא)

ובכן, בדבריו לדוד רומז לו אבישי: 'הרי אתה הוא שדיברת על חומרת המעשה של פגיעה במשיח ה', גם כשאותו משיח ה' רדף אחריך להרגך על לא עוול בכפך. כיצד אפוא ניתן לעבור בשתיקה על פגיעתו של שמעי בן גרא בך, שאף אתה משיח ה'? אמנם בשעת מעשה מנעתני מלעשות זאת בגלל נסיבות השעה. אבל עתה, כששב ה' והאיר פניו אליך – כלום אין זו השעה לענוש את מי שפגע במשיח ה'?!'

ברם, דוד מסרב להתפתות להצעה:

(כג) וַיֹּאמֶר דָּוִד מֵה לִי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשֹׁטֵן הַיּוֹם יוֹמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יַדְעֲתִי כִּי הַיּוֹם אָנִי מִלֶּךְ עַל יִשְׂרָאֵל:

דוד שב ומוכיח את אבישי בכינוי "בני צרויה", כשם שהוכיחו בשעת מעשה (ט"ז, ט"ח), ורומז בזה שוב למזגם החם והבלתי-שקול של יואב ואבישי. דוד טוען שמזג זה הוא בעיה חמורה עבורו,³ והוא מבטא חוסר הבנה של גדלות היום. יום שבו חוזר דוד למלכותו על כל ישראל, איננו יום לבוא חשבון עם מי שהאשים אותו בהשמדת בית שאול.⁴ צעד זה עלול לפגוע במרקם העדין של יחסי דוד עם שבטי ישראל, העומד כעת בצומת דרכים רגיש ביותר; ומה עוד ששמעי בן גרא הביא עמו אלף איש משבט בנימין, ופגיעה בו תתפרש כפגיעה בהם. על כן קובע דוד נחרצות:

(כד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל שְׁמַעִי לֹא תָמוּת וַיִּשָּׁבַע לוֹ הַמֶּלֶךְ:⁵

דוד חונן אפוא את שמעי – לעת עתה. אך צעד זה איננו נובע מתחושה שהתנצלותו של שמעי כנה, ושהוא ראוי באמת לסליחה על מעשיו החמורים בעבר, אלא רק מבעיית העיתוי. ואכן, בצוואתו לשלמה עתיד דוד להשאיר הוראות מפורשות בעניין שמעי: "וְהִנֵּה עִמָּךְ שְׁמַעִי בֶן גֵּרָא בֶן הַיְמִינִי מִבְּחָרִים וְהוּא קָלְלָנִי קָלְלָה נְמַרְצָת בְּיוֹם לְכַתִּי מִחַנְיָם וְהוּא יָרַד לְקִרְיַת הַיְרֵדִן וְאִשְׁבַּע לוֹ בְּה' לֵאמֹר אִם אֲמִיתְךָ בְּחָרְבַּי."

3 ומכאן הצירוף החריף 'להיות לשון', כמו בדברי שרי פלשתים לאכיש על הצטרפות דוד למחניהם: "השב את האיש וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ולא ירד עמנו במלחמה ולא יהיה לנו לשון במלחמה ובמה יתרא זה אל אדניו הלווא בראשי האנשים ההם" (שמ"א כ"ט, ד).

4 כזכור, זהו עיקרון חוזר בספר שמואל: מסיבה זו לא פגע שאול בבני הבלייעל שזלזלו בו לאחר הניצחון על עמון (שמ"א י"א, יב-יג); כך מנע העם את שאול מהריגת יונתן לאחר שאכל מיערת הדבש בשעת הניצחון על פלשתים (שם י"ד, מה); ובשל נסיבות דומות שכנע יונתן את שאול שלא לפגוע בדוד (עיינין שם י"ט, ובשיעור 37 שם). כעת דוד נוקט בעניין שמעי בן גרא בעיקרון שבאמצעותו ניצל הוא עצמו בשעתו על ידי יונתן – הוא הוא אותו עיקרון שהציל בזמן מוקדם יותר את יונתן עצמו.

5 ייתכן שיש בפסוק שני שלבים: תחילה אמר דוד לשמעי שלא ימות, ולאחר ששמעי לחץ על דוד, הוא גם נשבע לו על כך.

א. משיח ה'

בשיעור שעבר ראינו שדוד ביקש דווקא מאנשי יהודה להיות אלו שיעבירו אותו את הירדן וילווחו בדרכו חזרה לירושלים. והנה, עוד בטרם עבר את הירדן הזדמנו לפני דוד שני אנשים שפגש בזה אחר זה בשעת בריחתו מירושלים (לעיל פרק ט"ז, ראה שיעור 35):

(יז) וַיִּמְהַר שְׁמַעִי בֶן גֵּרָא בֶן הַיְמִינִי אֲשֶׁר מִבְּחֹרִים וַיֵּרֵד עִם אִישׁ יְהוּדָה לְקִרְיַת הַמֶּלֶךְ דָּוִד: (יח) וְאֶלֶף אִישׁ עִמּוֹ מִבְּנֵימִן וְצִיבָא נְעַר בֵּית שְׂאוּל וְחַמְשֵׁת עֶשְׂרֵת בָּנָיו וְעֶשְׂרִים עֶבְדָיו אֹתוֹ וְצָלְחוּ הַיְרֵדִן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: (יט) וְעֵבֶרָה הָעֵבֶרָה¹ לְעֵבִיר אֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְלַעֲשׂוֹת הַטוֹב בְּעֵינָיו וְשְׁמַעִי בֶן גֵּרָא נָפַל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּעֶבְרוֹ בַּיְרֵדִן: (כ) וַיֹּאמֶר אֶל הַמֶּלֶךְ אֵל יְחֻשָׁב לִי אֲדָנִי עוֹן וְאֵל תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר הָעוּהָ עִבְדְּךָ בְּיוֹם אֲשֶׁר יָצָא אֲדָנִי הַמֶּלֶךְ מִירושָׁלַם לְשׁוּם הַמֶּלֶךְ אֶל לְבוֹ:² (כא) כִּי יָדַע עִבְדְּךָ כִּי אָנִי חֲטָאתִי וְהִנֵּה בְּאֵתִי הַיּוֹם רֵאשׁוֹן לְכָל בֵּית יוֹסֵף לְרֵדֶת לְקִרְיַת אֲדָנִי הַמֶּלֶךְ:

על הסיבה לאזכור ציבא כאן נעמוד בע"ה בהמשך. תחילה נעסוק בפרשת שמעי בן גרא. שמעי מראה כאן חושים פוליטיים מפותחים. הוא הבין היטב לאן הרוח נושבת, וכשם שמהר לפגוע בדוד בתחילת מרד אבשלום, כך הוא ממהר להתנצל לפניו בתחילת חזרתו לירושלים. שמעי יודע היטב שאין תירוץ למעשיו, ולכן הוא מכה על חטא, ואינו מנסה להצדיקם. הוא נוקט בטקטיקה של חנופה, ומציין כי הוא הראשון משבטי ישראל היורד לקבל את פני המלך. עם זה, שמעי גם מביא עמו אלף איש מבנימין, כדי להראות לדוד שהוא דמות בעלת השפעה, וכדאי להתחשב בו.

בשלב זה מתערב אבישי בן צרויה ומבקש מה שביקש כבר בשעת מעשה, בפרק ט"ז – להרוג את שמעי:

(כב) וַיַּעַן אָבִישִׁי בֶן צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוֹמַת שְׁמַעִי כִּי קָלַל אֶת מְשִׁיחַ ה':

לא בכדי אבישי נוקט כאן במונח "משיח ה'". במונח זה בדיוק השתמש דוד כשמנע את אבישי מהריגת שאול:

וַיָּבֹא דָוִד וְאָבִישִׁי אֶל הָעָם לִלְחָם וְהִנֵּה שְׂאוּל שָׁכַב יָשׁוּן בְּמַעְגָּל וְחֲנִיתוֹ מְעוּכָה בְּאַרְצָה מְרֹאֲשֵׁתוֹ וְאֶבְגֵר וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבָתוֹ. וַיֹּאמֶר אָבִישִׁי אֶל דָּוִד סֹגֵר אֶ-לֵהִים הַיּוֹם אֶת אוֹיְבֶךָ בְּיָדְךָ וְעַתָּה אֶפְנֶנּוּ נָא בְּחֲנִית וּבְאַרְצָה פְּעַם אַחַת וְלֹא אֲשַׁנֶּה לוֹ. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אָבִישִׁי אֵל תִּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שָׁלַח יָדוֹ בְּמִשִּׁים ה' וְנָקָה.

1 "העברה" – "ספינת המעברה שעוברים בה את עבר רוחב הנחל" (רש"י); ויש בפסוק לשון נופל על לשון.

2 המילים "לשום המלך אל לבו" חוזרות למילים "ואל תזכר" שבתחילת הפסוק, ושיעורו: 'אל יזכור המלך את הדבר הזה לתתו אל לבו'.

פסח עבדך: (כח) וַיִּרְגַּל¹⁰ בְּעַבְדְּךָ אֶל אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ וְאֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ כָּמֶלֶאךָ הָאֵל-לֵהִים וְעָשָׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ: (כט) כִּי לֹא הָיָה כָּל בַּיִת אָבִי כִּי אִם אֲנֹשֵׁי מוֹת לֹאֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ וַתִּשֶׁת אֶת עַבְדְּךָ בְּאֶכְלֵי שֶׁלְחַנְךָ וּמָה יֵשׁ לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעַק עוֹד אֶל הַמֶּלֶךְ:¹¹

מן הפסוקים נראה בבירור שהצדק עם מפיבושת. מפיבושת הסתכן ונהג מנהגי אבלות בזמן המרד. אין ספק שלא כך נוהג אדם היושב ומצפה ש"היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי" (ט"ז, א), כפי שהעליל עליו ציבא. גם דבריו הנרגשים של מפיבושת על גדלות נפשו של דוד, שגמל עמו חסד למרות כל הנסיבות, מחזקים תחושה זו.

אבל דוד לא שת לבו לכל זאת:

(ל) וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לְמָה תִּדְבַּר עוֹד דְּבַרְיֶךָ אֲמַרְתִּי אֵתָּה וְצִיבָא תַחְלָקוּ אֶת הַשָּׂדֶה:

דוד מגיב בקוצר רוח. הוא נוהג כאילו אין בידו להכריע עם מי הצדק, ומחלק את השדה בין ציבא ובין מפיבושת. כאן כבר לא היה דוד במצוקה ובמנוסה למדבר, אלא במנוחה בביתו. אם כן, מדוע לא נכנס לעובי הקורה של סכסוך זה? מסתבר שהכרעת "חלוקה" הזאת לא נבעה מספק של ממש בהבנת המקרה.¹² הכרעה זו מבטאת ספק אחר, שהיה משמעותי הרבה יותר בחייו של דוד: מה טיב יחסו של יונתן אליו. דוד לא השתחרר מספק זה, ובחר לתת לו ביטוי על גבו של מפיבושת המסכן. ויפה העיר אברבנאל, שבתחילת הפרשייה מפיבושת מכונה "בן שאול" (פס' כה) – "יחסו הכתוב עליו לרמוז שדוד לא התנהג עמו בזה כבן יהונתן, אשר אהבת נפשו אהבו, כי אם כבן שאול". ועל פי דרכנו נוסף, שבכך ביקש הכתוב לרמוז כי בהתנהגותו בפרשה זו כרך דוד את מפיבושת ואת אביו עם שאול.

מעניינת גם תגובתו של מפיבושת לפסק דינו של דוד:

(לא) וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל הַמֶּלֶךְ גַּם אֵת הַפֶּל יִקַּח אַחֲרַי אֲשֶׁר בָּא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּיתוֹ:

תגובה זו מזכירה את משפט שלמה (מל"א ג), הדומה בכמה דברים לסיפור שלפנינו: בשני המקרים המלך אמור לפסוק מי משני הצדדים דובר אמת; בשני המקרים הוא מכריע "חלוקה"; ובשני המקרים אחד מן המידיינים מביע נכונות לוותר על מה שקיבל. תגובתו של מפיבושת מזכירה את דברי האם במשפט שלמה: "בֵּי אֲדֹנָי תָּנוּ לָהּ אֵת הַיְלֹד הַחַי

וְעָתָה אֶל תִּנְקָהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אֵתָּה וַיִּדְעָתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לּוֹ⁶ וְהוֹרַדְתָּ אֶת שִׁיבְתוֹ בְּדָם שְׂאוֹל" (מל"א ב', ח-ט).

ב. מפיבושת

כזכור, בפס' יח נזכר אדם נוסף שמיהר לקבל את פני דוד: "וְצִיבָא נָעַר בֵּית שְׂאוֹל וַחֲמֹשֶׁת עֶשֶׂר בָּנָיו וְעֶשְׂרִים עַבְדָּיו אִתּוֹ וַיִּלְחֻוּ הַיָּרְדֵן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ". על אישיותו של ציבא הנוכל כבר עמדנו לעיל, בפרקים ט' וט"ז (שיעורים 19 ו-35). ראינו כי ציבא השתלט על נכסי בית שאול, ולאחר שהעבירם דוד לידי מפיבושת הפיסח, המתין לשעת כושר להשיבם לעצמו. במהלך מרד אבשלום הגיע ציבא אל דוד וסייע לו בציווד ובמזון, ובכך רכש את לבו של דוד והשיג ממנו בחזרה את נכסי מפיבושת, תוך שהוא מעליל עליו שנותר בירושלים על מנת לקבל את המלכות.⁷ עמדנו על חוסר ההיגיון שבטענה זו, ועל החלטתו התמוהה של דוד להעביר את הנכסים לציבא מבלי לשמוע כלל את הצד השני. הסברנו כי ייתכן שדוד השליך על מפיבושת את רגשותיו המעורבים כלפי יונתן, שנשאר עם אביו, ולא הצטרף אל דוד בנדודיו.

מסתבר, שציבא ממהר אל דוד כדי לחזק את תמיכתו בו לפני הפגישה הצפויה בין דוד ומפיבושת, שבה עתיד דוד לשמוע את הגרסה ההגיונית והשקולה של מפיבושת למה שקרה. ואכן, האירוע הראשון שמוזכר כשדוד שב לירושלים הוא השיחה עם מפיבושת:

(כה) וּמְפִבֹשֶׁת בֵּן שְׂאוֹל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא עָשָׂה רְגָלָיו⁸ וְלֹא עָשָׂה שְׂפִמּוֹ⁹ וְאֵת בְּגָדָיו לֹא כָּבַס לְמַן הַיּוֹם לָכֵת הַמֶּלֶךְ עַד הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּא בְּשָׁלוֹם: (כו) וַיְהִי כִּי בָּא יְרוּשָׁלַם לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לְמָה לֹא הִלַּכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת:

פרשה זו מתרחשת אפוא בירושלים, לאחר שכבר שב דוד לביתו, ועל הטעם להקדמתה לכאן נעמוד בע"ה בסוף השיעור. דוד תוקף מיד את מפיבושת: "לְמָה לֹא הִלַּכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת?!"¹⁰ דומה שבמשפט זה מסתתרת זעקה עמוקה יותר: 'למה לא הלכת עמי, יונתן? למה לא הלכת עמי, מפיבושת? למה לעולם אין אתם לצדי דווקא בשעה שאני זקוק יותר מכול לתמיכה מאנשים נאמנים? למה!?!'

אבל מפיבושת איננו נבהל, והוא משיב לדוד דברים נכוחים, הנשמעים כיוצאים מן הלב:

(כז) וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רַמְנִי כִּי אָמַר עַבְדְּךָ אַחֲבֹשָׁה לִי הַחֲמוֹר וְאָרְכַב עָלַיָּה וְאֵלֶּךָ אֵת הַמֶּלֶךְ כִּי

10 "וַיִּרְגַּל" במשמעות 'זיכרל', כמו בפסוק "לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ" (תהילים ט"ו, ג). עיצורי החך (גיכ"ק) מרבים להתחלף. ועיין רש"י על ויקרא י"ט, טז.

11 ייתכן שצירוף זה רומז לדברי שמואל בפרשת משפט המלך: "וְאֵת שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֵת פְּרִמֵיכֶם וְזִיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקַּח... וְזַעֲקֶתְם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מֶלֶכְכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם" (ש"מ"א ח', יד-יח). בליקחת השדה ממפיבושת הגשים דוד את מה שהזהיר שמואל מפניו.

12 אכן, גם מבחינה הלכתית לא צדק דוד. דין "חלוקה" נוהג בספק ממוני רק כאשר אין לאחד משני הצדדים מעמד של מוחזק בנכס. בנידון זה הייתה למפיבושת מוחזקות בקרקע ("חזקת מרא קמא"), ולכן גם אם היה לדוד ספק, לא היה לו להוציאה מיד מפיבושת. אך כאמור, על דרך הפשט הבעיה היא בעצם ספקותיו של דוד כלפי מפיבושת.

6 זאת אומרת: מאחר שהתחייב דוד כלפי שמעי, שוב אי אפשר לפגוע בו סתם, ועל כן שלמה צריך למצוא דרך להשיג עילה אחרת להמיתו. שלמה בחכמתו אכן מצא את הדרך – עיין מל"א ב', לו-מו.

7 אזכור ציבא בכפיפה אחת עם שמעי בן גרא מחזק את השיפוט השלילי שלו.

8 נראה שהכוונה לטיפול בציפורני הרגליים, כמו "ועשתה את צפרניה" (דברים כ"א, יב) (כך פירש רלב"ג; לפירושים אחרים עיין רש"י ורד"ק).

9 בדומה לדין המצורע "וְעַל שִׁפְסָם יַעֲשֶׂה" (ויקרא י"ג, מה); ועיין יחזקאל כ"ד, יז.

וְהִמֵּת אֶל תְּמִיתָהּ" (שם, כו). אלא ששלמה הבין בחכמתו כי מי שמוכן לוותר על הכול – הוא הצודק, ואילו דוד אינו מגיב לדברי מפיבושת, ומעמיד את הכרעתו במקומה.

חז"ל ביקרו קשות את החלטתו של דוד:

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבשת 'אתה וציבא תחלקו את השדה', יצתה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב: אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע, לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה ולא גלינו מארצנו (שבת נו ע"ב).

עד כמה נכונה טענה זו, הקושרת את טעותו של דוד כאן עם חלוקת הממלכה בין ירבעם ובין רחבעם, נראה בע"ה בהמשך האירועים. מכל מקום, חז"ל ראו בחומרה רבה את מעשהו של דוד, ומצאו בו שורש לצרות רבות שבאו על עם ישראל בהמשך.

לסיום נחזור לשאלה ששאלנו לעיל: מדוע נכתבה פרשייה זו, שאירעה כששב דוד לירושלים, כבר כאן, עוד לפני התיאור של חציית הירדן? כעת נוכל לומר שהסיפור הוקדם לכאן מסיבות תוכניות: על מנת לסמוך את פרשת ציבא ומפיבושת לפרשת שמעי בן גרא, כמו בפרק ט"ז; ועל מנת לצרף את כישלוננו של דוד בדין שדה מפיבושת לטעות אחרת שעשה – מתן עדיפות מיוחדת לשבט יהודה, כפי שראינו בשיעור הקודם. על שתי הטעויות הללו עתיד דוד ליתן את הדין עד מהרה.

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
